

таълимни молиялаштириш сиёсатида кескин ўзгаришлар бўлмаганини кўрсатади. Минтақада энг юқори кўрсаткич Қирғизистонда (ЯИМга нисбатан 0,9 фоиз) бўлиб, олий таълимга нисбатан юқори устуворликдан дарак беради, ammo иқтисодиёт ҳажми кичик бўлганлиги сабабли мутлақ харажатлар унчалик катта эмас. Тожикистонда харажатлар 0,5 фоиз кўрсаткичида барқарорлик сақланган, олий таълимни молиялаштириш ўртача даражада бўлиб, ЯИМ ҳажми паст бўлгани учун молиявий имкониятлар чекланган. Туркманистонда кўрсаткичлар минтақада ўртачадан паст бўлиб, 2022 йилдан бошлаб ЯИМнинг 0,3 фоизини ташкил қилган. Бу ҳолат бюджет устуворликларининг ўзгариши ва иқтисодий омиллар билан боғлиқ. Ўзбекистонда 2022 йилда ўсиш кузатилган (ЯИМнинг 0,7 фоизи), кейинги йилларда 0,5 фоизда барқарорлашган. Бу даврда янги университетлар очилган ва қабул квоталари кўпайган, давлат грантлари ва инфратузилма инвестициялари миқдори ошганлиги билан изоҳланади.

Хулоса қилиб айтганда, олий таълимни молиялаштиришда давлат инвестициялари инсон капитали сифатини ошириш, иқтисодий ўсишни рағбатлантириш ва миллий рақобатбардошликни таъминлашнинг стратегик омили ҳисобланади. Давлат томонидан йўналтирилаётган маблағлар таълим қамровини кенгайтириш, илмий-тадқиқот фаолиятини ривожлантириш ва инновацион муҳитни шакллантириш орқали узоқ муддатли ижтимоий-иқтисодий самара беради.

Шу билан бирга, инвестициялар самарадорлигини ошириш мақсадида натижага асосланган молиялаштириш механизмларини жорий этиш, давлат-хусусий шерикликни кенгайтириш, шаффофлик ва ҳисобдорликни таъминлаш муҳим аҳамият касб этади. Зеро, самарали ташкил этилган давлат инвестиция сиёсати олий таълим тизимини барқарор ривожлантириш ва мамлакатнинг инновацион тараққиётини таъминлашга хизмат қилади.

O'ZBEKISTONDA BANKLARNI TRANSFORMATSIYALASH JARAYONIDA RAQAMLI BANK HIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Umarova Malika Baxtiyarovna -

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" Ilmiy-tadqiqot markazi bosh ilmiy xodimi, DSc

Banklar mijozlarning ehtiyojlarini o'rganish orqali ular bilan samarali va natijaviy hamkorlikni yo'lga qo'yishi, bank-mijoz munosabatlarining dolzarb modellarini shakllantirishi, xizmat ko'rsatish sifatidagi zaif jihatlarni chuqur tahlil qilishi hamda mijozlar uchun qulay va maqbul bank siyosatini amalga

oshirishi muhim sanaladi. Bu masala 2020-yil 12-mayda qabul qilingan PF-5992-sonli “2020–2025-yillarga mo’ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonda ham alohida qayd etilgan “banklarning kapitallashuvini oshirish, davlat ulushini bosqichma-bosqich xorijiy investorlarga sotish orqali kamaytirish, bank ishida yetarli darajada tajriba, bilim va obro‘ga ega bo‘lgan strategik investorlarni jalb qilgan holda, qator tijorat banklarida davlat ulushini kamaytirish” [1] yordamida banklarda moliyaviy ommaboplikni oshirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

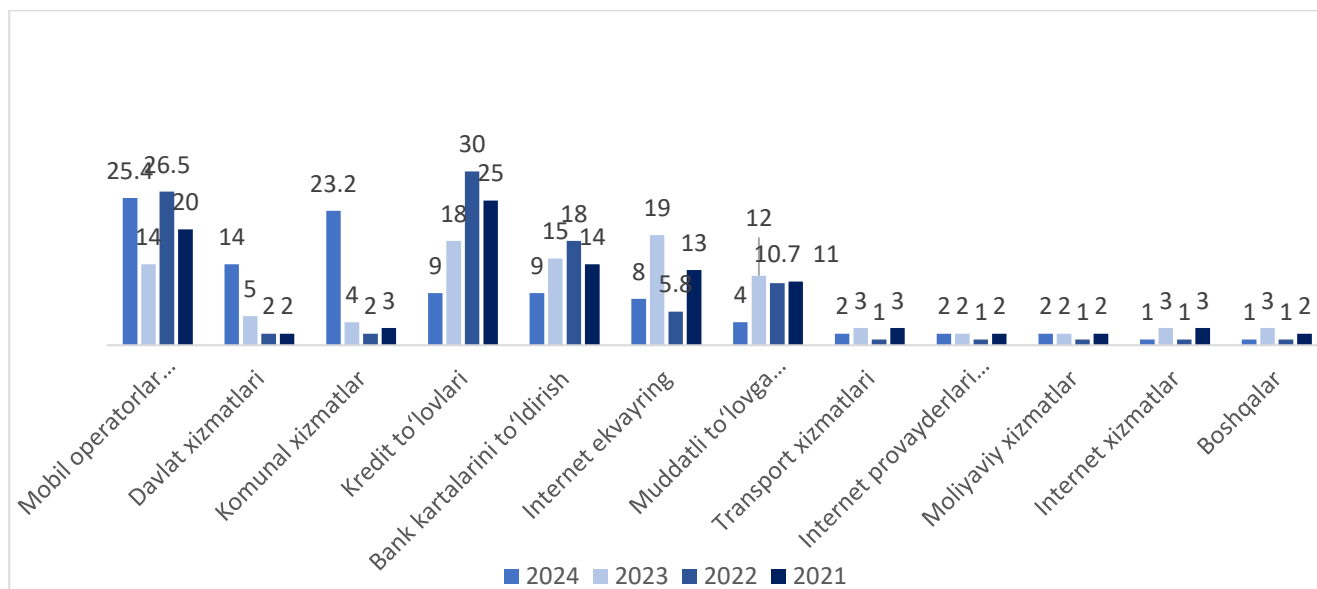
Bugungi kunda tijorat banklari o‘z mijozlariga ko‘rsatiladigan xizmatlar sifatini yaxshilash, yuqori texnologiyalarga asoslangan yangi xizmat turlarini yaratish hamda xizmat ko‘rsatish tannarxini pasaytirish maqsadida yangi imkoniyatlar izlashga intilmoqda. Shu yo‘nalishda banklar o‘z strategiyalarini ishlab chiqib, amaliyotga tatbiq etmoqda. Ba‘zi banklar ofis va xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini, shu jumladan, an’anaviy operatsiyalarni masofadan boshqarish imkonini beruvchi ilg‘or texnologiyalar yordamida kengaytirishga e‘tibor qaratsa, boshqalar esa xizmat ko‘rsatish jarayonlarini to‘liq onlayn shaklda yo‘lga qo‘yishni afzal ko‘rmoqda.

Mamlakatimizda 2025-yilning 1-yanvar holatiga ko‘ra 44 ta to‘lov tashkilotlariga litsenziya berish amaliyoti davom ettirildi. Bugungi kunda aholi orasida nafaqat banklar, balki to‘lov tashkilotlariga ham talab ortib bormoqda. To‘lov tashkilotlari orqali amalga oshirilgan tranzaksiyalar hajmi joriy yilda 333 trln.so‘mni tashkil etib, bu ko‘rsatkich 2023-yilga nisbatan 1,8 barobarga oshgan.

Hisobot yilida jismoniy shaxslar tomonidan to‘lov tashkilotlarining xizmatlaridan foydalangan holda kommunal xizmatlar uchun – 26,2 trln so‘m, mobil operatorlar xizmatlari uchun – 14,8 trln so‘m, davlat xizmatlari uchun – 14,3 trln so‘m, kredit to‘lovlari uchun – 5,7 trln so‘m, byudjet va soliq to‘lovlari uchun – 5,3 trln so‘m mablag‘ o‘tkazilgan.

Umumiy hisobda jismoniy shaxslar tomonidan ushbu yo‘nalishlarda to‘lov tashkilotlari orqali 34,8 trln so‘m miqdorida to‘lov amalga oshirilgan. Shuningdek, 2023-yilda masofaviy bank xizmatlaridan foydalanuvchilar soni qariyb 1,5 barobarga ortib, 2024-yil 1-yanvar holatiga 44,1 million nafarga yetdi. Shu jumladan, ularning 1,3 million nafari tadbirkorlik subyektlari, 42,8 million nafari esa jismoniy shaxslar hissasiga to‘g‘ri keladi” [2].

Tijorat banklari va to‘lov tizimlari raqamli ofis imkoniyatlarini kengaytirmoqda hamda mijozlar uchun yanada rivojlangan raqamli xizmat turlarini ko‘lamini kengaytirmoqda. Bu esa mobil bank ilovalarining nafaqat oddiy tranzaksiya vositasi sifatida foydalanish, balki ko‘p funksionali platformaga aylanayotganidan dalolat beradi.

1-rasm. To'lov tashkilotlari tomonidan o'tkazilgan to'lovlar maqsadlari bo'yicha tarkibi¹⁰⁸

Shu bilan birga, mobil bank ilovalarida qo'shimcha xizmatlarni joriy etish tendensiyasi ham kuzatilmoqda. Jumladan, avtosug'urta xizmatining ommalashishi va rivojlanishi kuzatilmoqda. "Mening avtomobilim" bo'limi tobora kengayib, hozirda mazkur bo'lim orqali nafaqat jarimalar to'g'risida xabarnomalar olish, balki joriy ishonchnomalar holatini kuzatish, avtomobilga doir qo'shimcha xizmatlar uchun to'lovlarni amalga oshirish va avtosug'urta polisini rasmiylashtirish ham mumkin bo'lib qoldi.

Bundan tashqari, davlat xizmatlari bilan integratsiyalashuv jarayonlari yo'lga qo'yilgan. Endi ma'lumotnomalarni rasmiylashtirish, shuningdek, turli davlat xizmatlaridan foydalanish bevosita mobil bank ilovalari orqali amalga oshirilish imkoni mavjud.

Ushbu imkoniyatlar hozircha faqat ayrim tijorat banklari tomonidan joriy etilgan va asosiy funksional darajasida bo'lgani sababli, baholash tizimida to'liq inobatga olinmagan. Aniq raqamlarga murojaat qiladigan bo'lsak, 2022-yilda O'zbekistonda faoliyat yurituvchi banklarning mobil ilovalari orqali davlat xizmatlaridan foydalanish, ma'lumotnoma olish yoki avtosug'urta rasmiylashtirish imkoniyatini taklif etmagan. Ammo 2024-yilga kelib bu borada siljish kuzatilmoqda — har ikkala yo'nalishda ham to'rttadan bank ushbu funksiyalarni amaliyotga tatbiq etgan. Bu esa mamlakatda raqamli bank xizmatlarining funksional jihatdan kengayib, aholi uchun qo'shimcha qiymat yaratayotganini ko'rsatadi. 2024-yilda Marksw Webb tomonidan banklarning raqamlashganlik holati reytingi ishlab chiqildi. Ushbu reytingga ko'ra tijorat banklarining mobil ilovalari orqali amalga oshirilgan to'lovlar tahlili e'lon qilindi.

¹⁰⁸ cbu.uz Markaziy bank ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Olib borilgan tahlil natijalariga ko'ra masofadan ko'rsatiladigan xizmatlardan foydalangan xolda to'lov amaliyotlarini amalga oshirishda eng yuqori darajasi 56,2 foiz bank mijozlari Uzumbank mobil ilovasidan foydalangan bo'lsa, 40 foizini Infinbank mijozlari hissasiga to'g'ri kelmoqda. To'lov ilovalaridan Click to'lov tashkiloti tomonidan amalga oshirilgan operatsiyalar 53,7 foizni tashkil etmoqda [3].

O'zbekistonda bank sohasi so'nggi yillarda davlat tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar va qo'llab-quvvatlash siyosati tufayli barqaror rivojlanib bormoqda. Xususan, davlat ulushini qisqartirish va xususiyashtirish orqali moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, bank kapitali va infratuzilmasini kengaytirish chora-tadbirlari izchil amalga oshirilmoqda.

Zaif tomonlari sifatida banklar o'rtasida raqamli texnologiyalarni joriy qilishda notenglik kuzatiladi: ayrim tijorat banklarida eski dasturiy ta'minot va infratuzilmaning to'liq modernizatsiya qilinmagani ularning raqobatbardoshligiga salbiy ta'sir qiladi. Iqtidorli IT mutaxassislar yetishmovchiligi, ichki kadrlar salohiyatining yetarli emasligi va innovatsiyalarni joriy etishda moliyaviy resurslar yetishmasligi kamchiliklar sifatida qayd etiladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tijorat banklarida innovatsion xizmatlar va texnologiyalarni joriy etish banklarni transformatsiyalashni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun kompleks yondashuv va muayyan usullarni talab qiladi. Ya'ni banklarni transformatsiyalashning aniq strategiyasini ishlab chiqish innovatsiyalar uchun maqsadlar, ustuvorliklar va harakat rejalarini belgilashni talab qiladi hamda transformatsiyalash jarayonida quyidagilarni inobatga olish muhim hisoblanadi:

1. Fintex kompaniyalari va innovatsion startaplar bilan strategik hamkorlik aloqalarini rivojlantirish orqali moliyaviy xizmatlar sifati va ko'lamini oshirish zarur.

2. Bank tizimi xodimlari malakasini oshirish, ularning zamonaviy moliyaviy texnologiyalar, fintech va raqamli moliya sohasi bo'yicha ilg'or bilim va ko'nikmalarini oshirish maqsadida muntazam malaka oshirish kurslari, seminarlar va treninglar tashkil etish orqali salohiyatini oshirish darkor.

3. Mijozlarga yo'naltirilgan xizmatlarni rivojlantirishda ma'lumotlar tahlili (Data Analytics) va prognoz modellaridan samarali foydalanish orqali mijozlarning ehtiyoj va istaklarini aniqlash hamda ularga moliyaviy xizmatlar taklif etish maqsadga muvofiq.

4. Banklar tomonidan innovatsion texnologiyalar, xususan, sun'iy intellektni qo'llash orqali mijozlarga individuallashtirilgan xizmatlar taklif etish imkoniyati yaratiladi. Bu esa mijozlar haqidagi ma'lumotlarni tahlil qilish, ularning ehtiyojlarini aniqlash va ularga mos xizmatlar taklif etish imkonini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5992-sonli "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni.
2. <https://cbu.uz/upload/medialibrary/c2e/jcu9sa4tbwawr6xfqqnyn4ivpbc7s2l1/Yillik-hisobot-2024.pdf>
3. https://markswebb.com/research/mobile-banking-rank-uzbekistan-2024/?utm_source=chatgpt.com ma'lumotlari

BANKLARNI RAQAMLI TRANSFORMATSIYALASHNING ILMIY-NAZARIY YONDASHUVLARI

Umarova Malika Baxtiyarovna -

TDIU huzuridagi "O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishning ilmiy asoslari va muammolari" Ilmiy-tadqiqot markazi bosh ilmiy xodimi, DSc

Boboxanov Saidmuradxon Baxtiyarovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi

Banklarni transformatsiyalash mijozlar bilan ishlash tajribasini to'liq o'rganish va mavjud talabni tahlil qilish hamda yangi ehtiyoj va talabni aniqlash orqali bank siyosatini o'zgartirishga olib keladi. Aynan bank xizmatlari iste'molchilari banklarning innovatsion rivojlanishida harakatlantiruvchi kuch hisoblanadi, chunki ular o'z ehtiyojlarini ifodalash orqali zamonaviy bank mahsulotlari va xizmatlariga bo'lgan talabni shakllantiradi.

Mijozlar bank xizmatidan foydalanganda, ularning xizmat ko'rsatish sifati, tezkorligi hamda turlariga ko'ra baho beradi. Shuning uchun bank sektori mijozlar bilan ishlash tajribasini doimiy ravishda o'rganishi, xodimlar ishidagi kamchiliklarni aniqlashi, mijozlarning talabidan kelib chiqqan holda, yangi xizmat turlari joriy etishi kerak, chunki yangi mijozlar zamonaviy texnologiyalarga asoslangan, ilg'or xizmat ko'rsatish usullarini talab qilishi mumkin.

Banklarda transformatsiyalash jarayonida ichki tartib-qoidalarni o'zgartirish ham bank sektorini raqamli rivojlantirishning muhim shartidir. Raqamli va mijozlarga yo'naltirilgan texnologiyalarni joriy etish bilan bir qatorda, boshqaruv, rahbarlik, nazorat tizimlarini takomillashtirish hamda kiberxavfsizlik darajasini oshirish zarur. Banklarning to'liq raqamlashtirishga o'tishidagi asosiy to'siqlardan biri – bu raqamli iqtisodiyotda ishlash uchun zarur ko'nikmaga ega xodimlarning yetishmasligidir.

Raqamli o'zgarishlar, bank tizimida masofaviy xizmat ko'rsatish tizimlarini yo'lga qo'yilishi, moliya bozorida Fin tech larni rivojlanishi an'anaviy bank tizimini moliya bozorida o'rnini saqlab qolishi uchun tizimni qaytadan transformatsiyalash orqali moliya korporatsiyalar bilan sog'lom raqobat muhitini tashkil etish imkonini berdi.